

Nehcü'l-Ferâdis'te Morfolojik Yer Ödünçlemeleri Morphological Place Borrowings in Nehcü'l-Ferâdis

Ali
PARLAK

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya, Türkiye
e-mail: ali.parlak@erzurum.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 1.6.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 26.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Ali PARLAK
ali.parlak@erzurum.edu.tr

Atrf /Cite this article:
Parlak, A. (2023). Nehcü'l-Ferâdis'te Morfolojik Yer Ödünçlemeleri. *ETÜT Dergisi*, 7, 17-25.
Bu çalışma "Nehcü'l-Ferâdis'te Morfolojik Yer Ödünçlemeleri" isimli lisans tezinden üretilmiştir.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Türk dilinin söz dizimi çalışmalarına dâhil olan cümle ve cümlenin kuruluş aşaması ile ilişkilendirilen cümle tasnifleri hakkında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak bununla birlikte, öğelerinin dizilişine ve yüklemine göre belirlenen iki ayrı cümle tipinden hareketle yapılan tasniflerde devrik - kurallı, düz - kuralsız gibi terimlerin ne kadar doğru olduğu tartışmaya açık bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, cümle tarifi ve cümle öğelerinin tasnifi konusundan ziyade cümlede biri kuruluş cümlesinin bildirimiyile cümlenin muhatabına aktarılma şartlarının bildirimini arasında bildirme karşıtlığı tesis eden, diğeri söz dizisinin fonetik uyumu temeline dayanan iki türlü yer ödünçlemesinden söz dizimi ile ilişkili olan morfolojik yer ödünçlemesi Nehcü'l-Ferâdis eseri temelinde incelenecektir. Bundan hareketle, Harezmi sahasında yazılan ve Türk dil tarihi bakımından en önemli eserlerden biri olan Nehcü'l-Ferâdis'te geçen morfolojik yer ödünçlemeli örnekler tespit edilmiş olup farklı kategorilerde tasnif edilmiştir. Morfolojik yer ödünçlemesinin varlığı delilleri ile kanıtlanmış ve bunun neticesinde çeşitli hükümler çıkarılarak kayda değer tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Söz dizimi, Devrik cümle, Nehcü'l-Ferâdis, Morfolojik yer ödünçlemesi

Abstract

Numerous studies have been conducted on the sentence, which is included in the syntax studies of the Turkish language, and the sentence classifications associated with the construction phase of the sentence. However, in the classifications made based on two different sentence types determined according to the sequence of its elements and the place of the predicate, it is an open issue to discuss how accurate the terms such as inverted-regular, straight-irregular are. In this study, rather than the subject of sentence description and classification of sentence elements, morphological place borrowing, which is related to syntax, which is one of two types of place borrowing in the sentence, one of which establishes a declarative contrast between the statement of the founding sentence and the statement of the conditions of transferring the sentence to its addressee, the other of which is based on the phonetic harmony of the word sequence will be examined on the basis of Nehcü'l-Ferâdis work. Based on this, examples of morphological locus borrowing in Nehcü'l-Ferâdis, written in the Khwarezm region and one of the most important works in terms of Turkish language history, were identified and classified in different categories. The study substantiates the existence of morphological place borrowing and presents significant findings.

Keywords: Syntax, Inverted sentence, Nehcü'l-Ferâdis, Morphological place borrowing

Giriş

Türk dilinin söz dizimi ile ilişkilendirilen bazı kavramlarda yanlış ve eksik çözümlenmeler bulunmaktadır. Nitekim, bu çözümlenmeler literatürde devrik cümle, kurallı cümle vb. kavramlar ile yaygın ve yerleşik bir hâl almışlardır. Bu yanlış çözümlenmeleri geçersiz kılan ve henüz tam manasıyla fark edilemeyen morfolojik yer ödünçlemesi terimi, bahsi geçen kavramların gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

Morfolojik yer ödünçlemesi terimi yeni¹ bir kavram olduğu ve henüz yaygınlık kazanmadığı için bu kavramın temas ettiği konuları anlamak adına geleneksel gramerde Türk dilinin sözcük dizilişi ile doğrudan ilişkilendirilen devrik cümle kavramını detaylı bir şekilde incelemek gerekir. Devrik-kurallı cümle şeklinde tasnif edilen bu yaygın anlayış hakkındaki yapılan çalışmalara baktığımızda ise Ögelerin Dizilişine Göre Cümle Çeşitleri ve Yüklemin Yerine Göre Cümle Çeşitleri şeklindeki tasnif usulü karşımıza çıkmaktadır.

Nehcü'l-Ferâdis, Harezmi Türkçesi'ne ait dil özelliklerini yansıtmalarının yanında Karahanlı ve Kıpçak Türkçesi dil hususiyetlerini göstermesi bakımından önemli bir eserdir. Eserin tahkiye üslubu, uzun cümlelerin kullanım sıklığı ve daha birçok özelliği eser hakkında pek çok orijinal çalışma yapılabileceğini kanıtlar niteliktedir. Bahsi geçen özellikler morfolojik yer ödünçlemesi örneklerinin bu eserden seçilmesi ve böyle bir çalışma yapmamıza teşvik eden etkenler olmuştur. Çalışmada şöyle bir yöntem takip edilmiştir: Öncelikle, Zikri Turan'ın (2017) "Ders Notları" ve makalesinden (2011: 908-915) hareketle tespit edilen örneklerin A4 kâğıdına olmak üzere ekleşme bilgisi bakımından tahlili yapılmıştır. Çalışmanın hacmi düşünülerek sadece karakteristik örnekler uygulama kısmında gösterilmiştir. Örneği verilen cümlenin sayfa ve satır numarası parantez içinde cümle ile birlikte verilmiştir. Verilen örnekleri temsil etmesi bakımından her madde başlığı altında yalnızca bir tane morfolojik yer ödünçlemeli örneğin ekleşme tahlili verilmiştir.

Türk dilinin Tarihî dönemlerinden Harezmi Türkçesine ait olan Nehcü'l-Ferâdis isimli eserden temsili örnekler ile morfolojik yer ödünçlemesi teriminin yaygınlık kazanması adına yapılan bu çalışmada, ilk olarak, yaygın gramerde devrik-kurallı cümle olarak isimlendirilen tasnifler ele alınmıştır. Morfolojik yer ödünçlemesi ile mukayese edilmesi için daha sonra morfolojik yer ödünçlemesi terimi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmaya konu olan örneklerin seçildiği eser Nehcü'l-Ferâdis hakkında bilgi verildikten sonra tespit edilen örnekler fonksiyonlarına göre tasnif edilmiş ve temsili örnekler gösterilmiştir.

Ögelerin Dizilişine Göre Cümle Çeşitleri Başlığı Altında Ele Alanlar

Bilgegil, *Ögelerin Dizilişine Göre Cümle Çeşitleri* adlı bölümde şu tanımlamaları yapmıştır: "Türkçe bir söz dizisinde, esas unsurun ikinci derecedeki unsurlardan sonra gelmesi bir kanundur. Türkçenin tabii cümle kuruluşunda, yüklem en son zikredilen unsurdur. İşte böyle cümlelere *kurallı cümle* deniliyor. Yükleme, başta bir öğeden önce zikredilen cümlelere de *devrik cümle* adı veriliyor." (2009: 53-55). Bilgegil devrik cümlenin meydana gelmesini; daraltma (kasır) maksadıyla, nazımda vezin ve kafiye zarurietini, günlük konuşmadaki ihmalkârlık ve bazı Türk yazarlarının şahsi fantezisi gibi nedenlere bağlar (2009: 55).

Hengirmen, *Ögelerin Dizilişine Göre Cümleler* adlı bölümde kurallı ve devrik cümle tasnifini yapmıştır. Tanım olarak "Yüklemi sonda bulunan cümlelere **kurallı cümle** denir. Kurallı cümlelerde cümle ögelerinin sıralanışı genellikle **özne+tümleç+yüklem** biçimindedir. Yükleme sonda olmayan cümlelere devrik cümle denir. Devrik cümlelerde yüklem başta ya da ortada bulunabilir." ifadelerine yer veren Hengirmen, devrik cümlelerin daha çok konuşma dilinde, şiirlerde, atasözü ve deyimlerde kullanıldığını belirtmiştir (2002: 364-366).

Gencan, *Dizilişlerine Göre Tümceler* adlı bölümde iki tür tümcenin var olduğundan bahseder: Kurallı tümce ve devrik tümce. Diğer araştırmacılar gibi kurallı cümlelerin **Özne+Tümleç+Yüklem** şeklinde sıralandığını belirten Gencan, devrik tümce için de "yüklemi sonda bulunmayan tümcelere devrik tümce denir." tanımını yapmıştır. Devrik tümcelerin meydana geliş nedenlerini ise "*Gelişigüzel Konuşmalarda Tümce, Yazın Yapıtlarında Tümce, Koşuklarda Tümce ve Devrik Tümcenin Anlatım Değeri*" gibi başlıklar altında ele almıştır (1979: 111-119).

Özkan ve Sevinçli ise *Yüklemin Yerine Göre Cümleler* başlığı altında yer vermelerine rağmen "Türkçede cümlenin ögelerinin dizilişinde yüklem genellikle sonda bulunur. Ancak yüklem sonda bulunmadığı cümleler de vardır." tanımından sonra ögelerin dizilişine göre cümlelerin *kurallı* ya da *devrik* yapıda olduklarını belirtmişlerdir (2008:

¹ Terim ilk defa Turan tarafından kayda geçirilmiştir. Ayrıca, terim henüz yaygınlık kazanmadığı için Turan'ın bildirisi morfolojik yer ödünçlemesi hakkındaki tek kaynak (şimdilik) olma özelliğine sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, Zikri. (2011). "Türk Dilinin Söz Diziminde Yer Ödünçlemesi". III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 16-18 Aralık 2010, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 908-915.

155-156).

Ögelerin dizilişine göre cümle çeşitleri adlı başlıklar altında tasnif yapanlar kurallı ve devrik cümle olmak üzere iki tür cümle çeşidinin var olduğunu ileri sürmüşlerdir. Araştırmacıların ittifak ettikleri husus ise; yüklemi sonda bulunan cümlelerin kurallı, yüklemi sonda bulunmayan cümlelerin devrik cümle olmasıdır.

Yüklemin Yerine Göre Başlığı Altında Ele Alanlar

Eker, "Türkçe yüklem genel olarak tümce sonundadır. Türkçe tümce ögeleri Ö (özne) T (tümlec) Y (yüklem) sırasına uygundur." tanımlamasını yaptıktan sonra, ÖTY dizilişindeki tümcelere *Düz (kurallı)* tümce; YTÖ veya TYÖ dizilişindeki tümcelere ise *Devrik* tümce adının verildiğini söylemiştir (2002: 375-376).

Karahan da yüklem genellikle cümlelerin sonunda yer aldığını dile getirerek cümlelerin kurallı (düz) veya devrik oluşlarındaki ölçüyü diğer ögelerin değil yüklem tayin ettiğini belirtmiştir (2016: 100).

Delice, *Yüklemin yerine göre* adlı bölümde kurallı ve devrik cümle hakkındaki tanımlaması şu şekildedir: "Türkçe klasik cümle yapısında yüklem sonda bulunması gerekmektedir. Bu kurala uyan cümlelere *kurallı*, uymayan - yani yüklemi sonda bulunmayan- cümleler de *devrik* ya da *kuralsız* adını alır." (2003: 141).

Karaağaç, kurallı ve devrik cümle tespitini *Yükleminin yerine göre cümleler* başlığı altında ele almıştır. "Yüklemi sonda bulunan cümle, kurallı cümledir. Cümlelerin ana ögesi olan yüklem, Türkçede cümlelerin sonunda yer alır." "Devrik cümle, yüklemi sonda bulunmayan cümledir." Karaağaç da devrik cümlelerin daha çok sözlü dil kullanımında, şiir dilinde ve atasözlerinde görüldüğünü ifade etmiştir (2012: 523-524).

Demir ve Yılmaz kurallı ve devrik cümleyi *Yükleminin Yerine Göre* başlığı altında ele almalarına rağmen, geleneksel dil bilgisi anlayışında ikiye ayrıldığını dile getirmişlerdir. Türkçenin söz dizimi açısından bir ÖNY dili olduğunu kabul ederler. Fakat, bunun kesin bir kural olmadığını da ifade etmişlerdir. Diğer tespitlerle mukayese edildiğinde morfolojik yer ödünçlemesi terimine en yakın ifadeler Demir ve Yılmaz'da karşımıza çıkmaktadır (2016: 245-246).

Görüldüğü üzere, yaygın gramer anlayışında kurallı/kuralsız ve düz/devrik cümle terimleri ya *ögelerin yerine* ya da *yüklemin yerine* göre başlıkları altında ele alınmışlardır. İlk bakışta herhangi bir problem arz etmeyen bu durum, sadece şekli esas alan bir yaklaşımın yerine hem şekil hem de işlev esaslı bir yaklaşımla ele alındığında bazı sorunlar teşkil etmektedir. Türk dilinin kelime dizilişi bakımından Özne-Nesne-Yüklem temayülünde olduğu aşikârdır. Lakin böyle bir standart kural tesis edildiği için yüklem sonda bulunmadığı durumlarla karşılaşıldığında kuralsız veya devrik gibi tanımlamalara gidilmiştir. Bu yüzden, bu tür isimlendirmelere ihtiyaç olmadığını ve iki ayrı cümle tipi varsayımının geçersiz olduğunu morfolojik yer ödünçlemesi ile izah etmek gerekmektedir.

Morfolojik Yer Ödünçlemesi

Zikri Turan (2011: 908) *Türk Dilinin Söz Diziminde Yer Ödünçlemesi* isimli bildirisinde yer ödünçlemesini morfolojik ve morfonetik yer ödünçlemesi olmak üzere iki grupta değerlendirmiştir. Konumuz gereği morfolojik yer ödünçlemesi üzerinde duracağız. Turan, araştırmacıların *ögelerin dizilişine / yükleminin yerine* göre belirlenen iki ayrı cümle tipinden hareketle devrik ve kurallı cümle isimlendirme tespitini yaptıktan sonra "kedi atladı" ve "atladı kedi" örneği üzerinden morfolojik yer ödünçlemesini izah etmiştir (2011: 911). Özet olarak, izahlar aşağıdaki gibidir:

- "Kedi atladı" cümlesinin kuruluş denklemi şu şekildedir: Kedi, anlamıyla yardımcı unsur (*tamlayan*) atla-Ø- anlamıyla asıl unsur (*tamlanan*) görevlendirilmesi ile tamlama yapısı oluşturulup en son eklenen geçmiş zaman ve şahıs (3.şahıs) ekleriyle fiilin çekimi yapılarak cümlelerin kuruluşu tamamlanıyor.
- *Anlam ve görev* ilişkisi sırasının yanında, bu sırayla paralel ikinci bir ilişki düzeninin varlığı da gözlenir: **Vurgu düzeni**. Vurgu, önde gelen yardımcı unsur durumundaki *kedide* yüksek sonraki asıl unsur durumundaki *atladı*'da düşüktür.
- Böylece cümlelerin kuruluşunun tamamlanmış yapısı şöyle bir denkleme dönüşmektedir: Anlamlar arasındaki yardımcı unsur asıl unsur ilişkisine dayanan söz dizisi ile bu ilişki düzenine paralel bir ses düzeni oluşturan vurgu dizisi arasındaki karşıtlık, denklik ilişkisi.
- Cümlelerin bu kuruluş denklemi aktarılmaya hazır bu mesajın ya da bildirimde elde edilmesini temin eder. Ancak bu bildirim hangi şartlarda bildirileceği, önceden, cümle kuruluşu bildirim oluşturulurken tayin edilemez. O sonradan, cümleyi aktarma zamanında ortaya çıkar ve işte bu, yani aktarım şartları cümlelerin kuruluşuyla oluşturulan hükmün/mesajın/bildirim dışında, ancak onunla birlikte yapılan ayrı, **ikinci bir bildirimdir**.

Bu tespitlerden hareketle, ikinci bir bildirim için ikinci bir vasıtaya ihtiyaç duyulduğu fakat bunun yeni bir cümle yapısı olmadığı dile getirilmiştir. Çünkü; kedi atladı ile atladı kedi cümlelerini mukayese ettiğimiz zaman, sadece yerleri değiştiği için yardımcı unsur olan kedinin üstündeki vurgunun, ikinci cümlede asıl olan atladı kelimesini vurgulu hâle getirdiğine şahit oluyoruz. Bu durum, kendilerine ait olmayan vurgu sırasını ödünç olarak kullandıkları anlamına gelmektedir. Yani unsurlar, birbirlerinin yerlerini, sabit duran vurgu düzeninin önceliklerinden yararlanmak üzere ödünç olarak kullanmışlardır. Diğer bir deyişle, morfolojik yer ödünçlemesinde kelimelerin anlamları/fonksiyonları değişmektedir; kelimelerin görevleri daima sabit kalmaktadır.

Nehcü'l-Ferādīs

Nehcü'l-Ferādīs, konusu itibariyle dinî nitelik taşıyan bir eserdir. Eser adından da (Nehc: 1. doğru yol 2. yol, usul Ferādīs: 1. bahçeler 2. cennetler, uçmaklar -Cennetlerin Doğru Yolu-) anlaşılacağı üzere insanların hem dünyada hem de ahirette mutluluğu için hazırlanmış bir kılavuzdur. Eser dört bâbdan oluşmaktadır. Her bâb kendi arasında on fasıldan meydana gelir. Birinci bâbda Peygamberin hayatından ve faziletlerinden; ikinci bâbda dört halifeden, ehl-i beytten ve dört imamın faziletlerinden; üçüncü bâbda Allah'a yakınlaştıran iyi amellerden; dördüncü bâbda Allah'tan uzaklaştıran kötü amellerden bahsedilmektedir. Eserde her bir fasılın başında bir hadis verilmiştir. Ayrıca, verilen hadisin manası hikâyeler ile zenginleştirilerek açıklanmıştır (Yurdakul, 2022: 3).

Nehcü'l-Ferādīs'in dili Harezmi Türkçesinden bir önceki yazı dili olan Karahanlı Türkçesi, Oğuz Türkçesi ve Kıpçak Türkçesi özelliklerini barındırmaktadır. Karışık dilli eserler kategorisinde değerlendirebileceğimiz Nehcü'l-Ferādīs, Harezmi Türkçesini en iyi şekilde yansıtan eserlerden birisidir (Aktan, 2017: 16). Başka birinden söz aktarma, tahkiye ve karşılıklı konuşmaların çok olması nedeniyle eserde uzun cümlelere sıkça rastlanmaktadır. Müellifin tercüme yaptığı ya da yararlandığı Arapça eserlerdeki sözcük dizilişi Fiil+Fâil+Meful biçiminde olduğu için eserde, genel olarak, bu öge dizilişi takip edilmiştir (Aktan, 2017: 19).

Nehcü'l-Ferādīs'in dokuz tane yazması tespit edilmiştir: 1. İstanbul Yazması 2. Paris Yazması 3. Mercani Yazması 4. Yalta Yazması 5, 6, 7. Kazan'daki Yazmalar 8, 9 St. Petersburg (Leningart) Yazmaları (Aktan, 2017: 19-21).

Çalışmada İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Yeni Cami Bölümünde 879. numarada kayıtlı olan yazma esas alınmıştır (Eckmann, 2014). Sonuç kısmında belirtildiği üzere toplam 856 morfolojik yer ödünçlemeli örnekten karakteristik olanları gösterilmiştir. Alt fonksiyon bakımından inceleme kısmında alt fonksiyonların tespitinde Zikri Turan'ın *Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları* isimli çalışması esas alınmıştır (Turan, 2018).

Nehcü'l-Ferādīste Morfolojik Yer Ödünçlemeleri

İsim Tamlamalarında Morfolojik Yer Ödünçlemeleri

Sıfatlama İşlevli İsim-İsim Tamlamalarında

ibnü 'ömer+Ø+Ø ay-Ø-dı+Ø+Ø razhu+Ø+Ø (133-3)

şayh imām işhāk kilābāzī aytur raḥmhi	(3-9/10)
cābir aytur razhu	(28-7)
taḳı 'āyişe ḳatınḡa kirdi razhā	(48-4)
uçtmaḡda 'oşmān turur razhu	(123-3)
fāṭıma aydı razha	(173-12)
imam aḡmed ḡanbel aydı raḥmhi	(225-12)
abu'l-ḡasan nūrī aydı raḥmhi	(307-4)
'abdullāh ibnü 'ömer aytur razhu	(436-10)

İki Veya İki'den Fazla Sıfatlama İşlevli İsim-İsim Tamlamalarında

mekkede bir+Ø+Ø peygāmbār+Ø+Ø çıktı tēp muḥammed+Ø+Ø at+Ø+lıg (23-1)

tört miñ er tamam silāhlıg (50-8/9)
kesrīdin elçi keldi peygāmbārka bābūya atlıg (81-12)
abū zar gafārīniñ bir 'ayālī barerdi fāṭıma atlıg (131-13)
yana anıñ qatında bir köşk kördüm gāyat körklüg taqı yüksek (165-2)
bir qaravaş bérdi hācar atlıg (219-5)
anıñ yāri barerdi tufayl atlıg (326-10)
қапуғındın bir şahş kirdi inen heybetlig (441-13/14)

İsim-Fiil Tamlamalarında

peygāmbār 'as bar-Ø-dı+Ø+Ø 'iyādat+Ø+ka (6-1/2)

kırk ḥadīs cem ' kılduq peygāmbār 'as ḥadīslerindin mu 'temed kitāblardın (2-9/10)
helāklık bolsun saña (17-5)
ékki élginı kaldırdı balta birle taş üze urmaq üçün (28-7/8)
tavāf kıluqlar kıyāmatka tegi (38-6)
saña ellig namāz farīza kılduq tün kün içinde (58-10)
ḥaḳ tvt uçtmañnı ḥarām kıldı cümle peygāmbārlarka sen kirmedin (89-8/9)
ol kanlıg muşhaf bar beytü 'l-maḳdiste (135-4)
peygāmbār 'as' dın körmiş erdi ādābı taqı da 'vātı birle (171-17)
cümlesini saña bağışladım ḥaḳ te 'ālānıñ rızāsı üçün (212-12)
heç kimerse maña ta 'ziyat tegrü kelmediler sendin öjin (242-10)
ibni 'abbās razhu rivāyat kıluq peygāmbardın (274-6)
andağ fitneler kelgey kim tün qarāngusı meñizlig (304-9/10)
neme yahşı kılturur bu ayyüb peygāmbār (333-8)
ḥaḳ tvt bu kimerseñiñ kırk yılık maḳbül tā 'atlarını ḥabṭ kılgay ol ḥamr içgenni ağırlağanı üçün (362-15/16)
bākī yahşıraḳturur fānīdin (392-12)
peygāmbār 'as ol āyatlarını okıdı āḥırınğa tegi (418-6/7)

Fiil-Fiil Tamlamalarında

taqı ay-Ø-dı+Ø+m lebbeyke yā resūlallāh té-Ø-p (31-14/15)

maña habar bérðiler kim qarındaşın hatunu emîne hatun düşenbe kün muhammed atlıg oğul keltürdi tép (18-11/12)	
peygâmbar ‘as kağğurdi taķı cebra’ ilke intizâr kılurerdi ne habar kelür erki tép	(47-11)
incilde barturur aħmed atlıg peygâmbar çıkğay tép	(80-6)
tiledi kim maña kelse	(100-1)
taķı buyurdi kim bu on beş arşun yerni kazun tép	(149-10)
babam muştafâ aymış erdi kim altı ay tamâm bolsa sen maña kawuşğaysen tép	(166-17,167-1)
abū yūsuf cevâb aydı vâcib bolur tép	(194-10)
men saña keldim kim âhir vaķtında vesvese kılıp yoldın çıkargaymumen tép	(227-8)
ayğıl ne derhostun barerse	(246-15)
anlar taķı bu kişike ‘azâb taķı ve ‘uķubat kılğaylar ‘arasât halkının hükmi tamâm bolğınça	(250-16/17)
abuşka aydı ey oğlum bu kuş atı falânturur tép	(287-13)
tiledi kim añar edeb kılsa	(312-9)
ol öltürgen kimerse uçmaħ yıdığın yıdlamağay néçeme kim yıdığ yemiş yıllık yerdin kelür bolsa (336-7/8)	
cümle böyük tağlar baş kaldurdılar kim nūh peygâmbar kemisi bizde ikâmat kılğay tép	(378-11/12)
peygâmbar ‘as habar bérü yarlıkar haķ te’âlâdın hikâyat kılı	(401-2)
andağ sezermen kim êkki kirpüküm biri biringe kawuşmadın haķ te’âlâ cânımın kabz kılğay tép (433-17/434-1)	

Sonuç

1. Nehcü'l-Ferâdis morfolojik yer ödünçlemesi bakımından zengin bir malzemeye sahiptir. Eserde 856 tane morfolojik yer ödünçlemeli örnek tespit edilmiştir. Alt fonksiyon bakımından incelendiğinde; İsim-Fiil Tamlamalarında 337, Fiil-Fiil Tamlamalarında 336, Sıfatlama İşlevli İsim-İsim Tamlamalarında 150 ve İki veya İki Fazla Sıfatlama İşlevli İsim-İsim Tamlamalarında 33 tane morfolojik yer ödünçlemeli örnekten teşekkül eden bir tablo çizmek mümkündür.
2. Müellifin eseri oluştururken Arapça çeviri yaptığı veya yararlandığı kaynakların tesiriyle olacak ki cümleleri genel olarak “Fiil+Fâil+Mef’ûl” sırasına göre oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu durum neticesinde cümleyi bitimli hale getiren ve aynı zamanda asıl unsur olan yüklem başta veya ilk başlarda söylenmesi, morfolojik yer ödünçlemeli örneklerin tespitinde bize kolaylık sağlamıştır: helâklik bolsun saña (17-5); tavâf kılurlar kıyâmatka tegi (38-6); ayğıl ne derhostun barerse (246-15); tiledi kim añar edeb kılsa (312-9).
3. Eserde kullanılan dil sade Türkçe olmadığı için özellikle Farsça ek olan “kim” tespit edilen cümlelerin günümüz Türkçesine aktarılmasında ve morfolojik yer ödünçlemeli örneklerin tespitinde zorlanmamıza neden olmuştur: maña habar bérðiler kim qarındaşın hatunu emîne hatun düşenbe kün muhammed atlıg oğul keltürdi tép (18-11/12); men saña keldim kim âhir vaķtında vesvese kılıp yoldın çıkargaymumen tép (227-8).
4. Sıfatlama işlevli isim-isim tamlamalarında kelime sayısı bakımından zengin ve dikkate değer örnekler tespit edilmiştir: “**necâşi atlıg pâdişâh, ka’be atlıg bir êw, fâtıma atlıg bir ‘ayâl, tamâm silâhlıg tört miñ er**”: “yemen élinin pâdişâhu bar erdi necâşi atlıg 41-3; abū zar gafârîniñ bir ‘ayâli bar erdi fâtıma atlıg 131-13”. Bu tarz örneklerin dikkate değer görülmesinin sebebi sıfatlama işlevli isim-isim tamlamalarındaki kelimelerin yer değiştirme/ödünçleme kabiliyetinin kullanım çeşitliliği göstermesidir. İsim-fiil –tamlamaları arasında genel olarak hâl eki fonksiyonlu “**üçün,birle**” ile ödünçleme yapıldığı gözlemlenmiştir. Fiil tamlamalarında ise ödünçlemelerin tamamına yakını zarf fiil fonksiyonlu “**tép**” kelimesi ile oluşturulmuştur.

5. Bize göre, eserde tespit edilen Yer ödünçlemelerinin en büyük sebeplerinden biri müellifin, eseri Arapça gramer yapısına göre Türkçeye tercüme etmesidir. Ayrıca, cümlenin aktarılma şartlarında vurgu düzeninin sağladığı yardımcı unsur - asıl unsur ilişkisi ile istediği herhangi bir unsuru kasıtlı olarak vurgulamış olması da ihtimal dâhilindedir.

6. Müellifin aynı sayfa içinde hem morfolojik yer ödünçlemesiz hem de morfolojik yer ödünçlemeli cümle tasarrufunda bulunması “**ömer rażhu aydı** 109-14 / **ömer aydı rażhu** 109-16” cümlenin aktarılma şartlarında vurgu düzeninin sağladığı yardımcı unsur - asıl unsur ilişkisi ile meydana gelen manayı/anlamı aktarmadaki ihtiyariliği göstermek adına kayda değer örnekler olarak düşünülmelidir.

Kısaltmalar

‘as : Aleyhi’s-selam

rahmhi : Rahmetullahi aleyhi

rażhā : Radiyallahu anha

rażhu : Radiyallahu anhu

tvt : Tebarake ve tealeyte

İşaretler

+ : İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.

- : Fiile bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir.

Ø : Bir gramer unsurunun telaffuz edilmeyen ancak işlevi korunan şeklini gösterir.

└─↑ ~ ─↑─┘ : Yardımcı unsurdan asıl unsura bağlandığını gösterir.

Kaynaklar

- Aktan, B. (2017). *Nehcü'l-Ferâdîs Cennetlerin Açık Yolu/Kerderli Mahmut*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Delice, H. İ. (2003). *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2016). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eckmann, J. (2014). *Nehcü'l-Ferâdîs Uşmağlarının Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) Metin-Dizin- Sözlük*. (Yayımlayanlar: Semih Tezcan- Hamza Zülfikar, Dizin-Sözlük: Aysu Ata). Ankara: TDK Yayınları.
- Eker, S. (2002). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hengirmen, M. (2002). *Türkçe Temel Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2016). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2008). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: 3F Yayınları.
- Turan, Z. (2011). *Türk Dilinin Söz Diziminde Yer Ödünçlemesi*, III. Uluslar Arası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 16-18 Aralık 2010, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, S. 908-915.
- Turan, Z. (2017). *Karahanlı-Harezmi Türkçesi, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ders Notları*, Sakarya.
- Turan, Z. (2018). *Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları*. *Türkbilig*, (35), 97-110.
- Yurdakul, A. (2011). *Nehcü'l-Ferâdîs'in Harezmi Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi Dönemlerine Ait Nüshalarında Birleşik Fiiller Üzerine Karşılaştırılmalı Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çorum.

Yazar Katkıları: Fikir-*, Tasarım-*, Denetleme-*, Kaynaklar-*, Veri Toplanması ve/veya İşlemesi*, Analiz ve/ veya Yorum-*, Literatür Taraması-*, Yazıyı Yazan-*, Eleştirel İnceleme-*

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept -*, Design-*, Supervision-*, Resources-*, Data Collection and/or Processing-*, Analysis and/or Interpretation-*, Literature Search-*, Writing Manuscript-*, Critical Review-*, Other-*

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.